

Depozitlərin sığortalanması sisteminin yaranması tarixi və məqsədi

Depozitlərin sığortalanması sistemi bu və ya digər formada istər inkişaf etmiş ölkələrdə, istərsə də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə fəaliyyət göstərir. Belə sistemin yaradılmasının əsas səbəbi:

- a) Son yüz ildə dünyanın əksər ölkələrinin dəfələrlə maliyyə-bank böhranı ilə qarşılaşması və son zamanlar getdikcə böhranların daha tez-tez təkrarlanması;
- b) Dünya iqtisadiyyatının qlobalaşması;
- c) Bank fəaliyyətinin risklərə həssas olması (bazar riskləri) bankların riskli biznes növü kimi xarakterizə olunması;
- d) Bir və ya bir neçə bankın müflis olması nəticəsində əhəlinin vəsaitlərini itirməsi, əhəlinin bank sisteminə inamın azalması (domino effekti) digər bankların da müflis olmasına səbəb olur və nəticədə maliyyə böhranı baş verir.

Depozit Sığortaçılarının Beynəlxalq Assosiasiyası (İADI) tərəfindən depozitlərin sığortalanmasına aşağıdakı kimi tərif verilmişdir:

Depozitlərin Sığortalanması — sığorta hadisəsi baş verdikdə, yəni bank əmanətçilər qarşısında öhdəliklərini icra etmək qabiliyyətini itirdikdə, sığortalanmış depozitlərin itirilməsi riskinin qarşısını almaqla əmanətçilərin maraqlarının qorunması üçün yaradılmış sistemdir.

Depozitlərin sığortalanması sisteminin yaradılması istiqamətində tarixi baxımdan atılmış addımları araşdırdıqda aydın olur ki, bu istiqamətdə dünyada ilkin cəhdlər 1829-cu ildə ABŞ-da ayrı-ayrı ştatlar səviyyəsində həyata keçirilmişdir. Belə eksperimentlər 1917-ci ilə qədər 14 ştatda həyata keçirilmişdir. Lakin müxtəlif səbəblər üzündən bu cəhdlər uğurlu alınmamışdır. Belə cəhdlərin uğurlu alınmamasının əsas səbəblərdən biri həmin dövrdə ABŞ-da vahid pul və bank sisteminin olmaması ilə bağlı olmuşdur. Hazırda ABŞ-da istifadə olunan müasir ikipilləli bank sistemi isə 1913-cü ildən tətbiq olunmağa başlamışdır.

Nəhayət, 1933-cü ildən ABŞ-da depozitlərin sığortalanması üzrə federal koorparasiya sistemi (FDİC) rəsmən tətbiq olunmağa başlanmışdır. Qeyd edək ki, bu məsələ ilə bağlı ABŞ-da uzun müddət müzakirələr aparılmış və ABŞ konqresi depozitlərin qorunması ilə bağlı təqribən 150-yə yaxın müxtəlif növ əmanətçilərin maraqlarının qorunmasını təmin edən qanun layihəsini nəzərdən keçirmişdir. Həmin dövrdə "depozitlərin sığortalanması sistemi" ideyasının geniş şəkildə yayılması ABŞ-ın bank sisteminin xüsusiyyətlərindən irəli gəlirdi: Belə ki, bu xüsusiyyətlərə aşağıdakıları aid etmək olar,

- a) Minlərlə kiçik və orta bankların mövcudluğu;
- b) Federal rezerv sistemin zəyifliyi,
- c) Həmçinin 1930-cu illərin əvvəllərində dünyada böyük iqtisadi böhranın baş verməsi.

ABŞ-da yaradılan depozitlərin sığortalanması üzrə federal koorparasiya sistemi dövlət orqanları ilə birlikdə özünün sonrakı funksiyalarının işlənilib hazırlanmasında fəal iştirak etmişdir. Bu məsələ həmin dövrdə prezident Ruzveltin “yeni iqtisadi siyasəti”nin prioritet istiqamətlərindən biri kimi çıxış etmişdir.

Depozitlərin sığortalanması sisteminin tətbiq edildiyi ikinci ölkə 30 ildən sonra Hindistan oldu. Hindistanda 1962-ci ildə Depozitlərin Sığortalanması Korporasiyası yaradıldı. Ölkənin ən iri iki bankının – Laxmi Bank və Palai Mərkəzi Bankının müflis olması Korporasiyanın yaradılmasını zəruri etdi. 1978-ci ildə Korporasiya Kreditlərin Sığortalanması Korporasiyası ilə birləşərək bu gündə fəaliyyət göstərən Depozitlərin və Kreditlərin Sığortalanması Korporasiyasına çevrildi. 1974-cü ildə bu cür sistem 12 ölkədə, 1980-ci ildə isə artıq 20 ölkədə tətbiq edilməyə başladı.

1994-cü ildə depozitlərin sığortalanması Avropa Birliyinin bank və maliyyə sistemi üçün standart kimi qəbul edildi. 30 may 1994-cü ildə “Depozitlərin sığortalanması sistemi haqqında” Direktiva qəbul edildi ki, həmin Direktivaya əsasən hər bir Avropa Birliyi ölkəsi bir və ya bir neçə depozitlərin sığortalanması sisteminə malik olmalı idi. Direktivaya uyğun olaraq sistemin üzvü olmayan kredit təşkilatı depozit cəlb etmək hüququna malik ola bilməz.

Əgər sistem 1990-cı illərin ikinci yarısına qədər yalnız inkişaf etmiş ölkələrdə mövcud idisə, 1990-cı illərin ikinci yarısından etibarən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə də tətbiq olunmağa başladı. Hazırda 113 ölkədə depozitlərin sığortalanması sistemi fəaliyyət göstərir və 40 ölkə sistemi tətbiq etməyi planlaşdırır.

2003-cü ildən etibarən Azərbaycanda da depozitlərin sığortalanması sisteminin yaradılması üzrə intensiv işlər aparılmağa başladı. Bank rəqabətinin güclənməsi, bank xidmətlərinin çeşidinin artırılması, investisiyaların genişlənməsi və bank xidmətləri bazarında bu kimi digər meyillərin artması bankları müxtəlif mənbələrdən vəsait cəlb etməkdə maraqlı edirdi. Belə bir şəraitdə əmanətçilərdən cəlb edilmiş vəsaitlərinin etibarlı qorunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu məqsədlə depozitlərin sığortalanması mexanizmlərinin yaradılması üçün görülən tədbirlərin nəticəsi olaraq 29 dekabr 2006-cı ildə “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edildi. Qanun əsasında 2007-ci ilin iyul ayında Əmanətlərin Sığortalanması Fondu təsis edilərək, avqust ayının 12-dən rəsmi fəaliyyətə başladı.

Adı çəkilən Qanun Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən banklarda fiziki şəxslərin əmanətlərinin kollektiv icbari sığortalanması sisteminin yaradılması və fəaliyyəti, o cümlədən əmanətlər üzrə kompensasiya mexanizmlərini müəyyən edir. Qanunun 1-ci maddəsinə uyğun olaraq, əmanətlərin sığortalanması sisteminin yaradılmasının məqsədi banklar və xarici bankların yerli filialları ödəmə qabiliyyətini itirdikdə, fiziki şəxslərdən əmanətə qəbul olunmuş pul vəsaitinin itirilməsi riskinin qarşısını almaq, maliyyə və bank sisteminin sabitliyini və inkişafını təmin etməkdir.

İstifadə olunan mənbələr:

1. Depozit Sığortaçılarının Beynəlxalq Assosiasiyasının rəsmi internet səhifəsi - <http://www.iadi.org/>
2. ABŞ Federal Depozitlərin Sığortalanması Korporasiyasının rəsmi internet səhifəsi – <https://www.fdic.gov>
3. Hindistan Depozitlərin sığortalanması və Kreditlərin təminatı Korporasiyasının rəsmi internet səhifəsi - <http://www.dicgc.org.in>
4. Avropa Parlamenti və Şurasının Depozitlərin təminatı sistemləri üzrə 30 may 1994-cü il tarixli 94/19/EC nömrəli Direktivəsi
5. Deposit Insurance around the Globe Where Does It Work (Kane E, Demircuc-Kunt A, September 2001).pdf
6. Система страхования вкладов - http://xn--e1ajboegrb.xn--p1ai/analytics/sistema_strakhovaniya_vkladov/
7. Calomiris, Charles W. (1990). "Is Deposit Insurance Necessary? A Historical Perspective" (PDF). *The Journal of Economic History*
8. “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” 29 dekabr 2006-cı il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu
9. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının rəsmi internet səhifəsi - <http://www.cbar.az/pages/about-us/history/>